

Високі доходи приносять задоволення життям, але не дарують щастя

Добробут і бідність в умовах економічної нерівності

За рішенням Нобелівського комітету премією Ріксбанку Швеції імені Альфреда Нобеля за 2015 рік відзначили одного з провідних спеціалістів у світі з мікроекономіки Енгуса Дітона (Angus Deaton). Цю найпрестижнішу міжнародну нагороду він отримав «за посилення наукового розуміння різних аспектів процесу споживання, бідності й добробуту».

Для початку представимо нобелівського лауреата. Е. Дітон народився 19 жовтня 1945 року в м. Единбург (Шотландія), нині має британське і американське громадянство. Навчався у Бристольському та Кембриджському університетах. Науковий ступінь отримав 1974 року в Кембриджі. З 1983 року працює професором економіки і міжнародних відносин Принстонського університету (США). Сфера наукових досліджень: здоров'я, добробут і економічний розвиток. Він автор більш як півтори сотні наукових праць.

У своїх дослідженнях Е. Дітон аналізує моделі поведінки споживачів, питання бідності й добробуту населення на мікрорівні. Його ранні праці переважно присвячені поведінковим патернам у витрачання грошей, а також тому, як людям із різним достатком вдається узгоджувати рівень доходів зі способом життя. Згодом свою увагу він зосередив на опитуваннях, що й спонукало перейти від оцінки усереднених показників і величин до практичного аналізу індивідуальних даних різних сімей, особливо у сфері споживання.

Попередники молодого вченого, зокрема Дж. М. Кейнс, Ф. Модільяні, М. Фрідман, обґрунтовували свої теорії та гіпотези стосовно доходу, споживання й заощадження на загальних агрегованих даних для країни загалом, застосовуючи для зручності концепцію середньостатистичних громадян – репрезентативних споживачів. Розрахунки Е. Дітона засвідчили, що оцінка агрегованих даних без поглиблення в деталі може дати неправдиві результати. Середній дохід є досить оманливим показником соціально-економічного розвитку держави, адже можливі як рівномірний розподіл доходів, так і досить поширене відхилення доходів від середнього рівня, унаслідок чого більшість населення опиниться за межею бідності.

Відтак у науковій літературі виник парадокс Дітона, який полягає в то-

му, що обсяги споживання в цілому змінюються не настільки різко, як коливаються сукупні доходи. Такий висновок, на перший погляд, суперечить гіпотезі на основі раціональних очікувань, згідно з якою все має бути навпаки: раціональні споживачі, забачуючи свої майбутні доходи, братимуть споживчі та іпотечні кредити, різко збільшуючи обсяг власного споживання вище поточного рівня доходів, котрі залишаються відносно постійними та розтягнутими в часі. Е. Дітон доводить, що розгадка парадоксу – у недосконалої агрегованих даних, тоді як для кращого розуміння макроекономічних процесів необхідно опуститися до розгляду динаміки індивідуальних доходів і споживчих рішень на мікрорівні. На сьогодні такий підхід до глибшого аналізу економічних даних широко застосовується макроекономістами й вважається точнішим та ефективнішим.

Наукові праці Е. Дітона сприяли розв'язанню складної практичної проблеми для економістів щодо визначення межі бідності та стандартів життя в різних країнах. Є два популярні варіанти визначення добробуту й бідності. Розрахунок середніх доходів – простий, однак досить неточний спосіб, адже офіційна статистика не враховує тіньових заробітків та їхніх сезонних коливань. Другий метод визначення відсотка бідного населення (шляхом підрахунку обсягу споживання на індивідуальному рівні) технічно складніший, однак достовірніше відображає дійсність.

Замість сукупних статистичних даних про доходи громадян учений пропонує власні методики аналізу більшої кількості мікроданих про реальні споживчі витрати на рівні домогосподарств та їхніх груп. Такий підхід у дослідженні, незважаючи на високу вартість збирання інформації, має велике практичне значення в діяльності міжнародних фінансових організацій – донорів країн, що розвиваються. Знаючи, на купівлю яких товарів домо-

Михайло ДОВБЕНКО,
народний депутат України,
доктор економічних наук

господарства спрямовують додаткові доходи, отримані від закордонних донорів, можна краще організувати процес надання допомоги, максимально покращуючи ефект і забезпечуючи цільове використання наданих коштів.

Оцінка споживання в кілокалоріях та інших показниках реального обсягу отриманих благ у країнах, що розвиваються, дає змогу дати точніше визначення бідності. На основі дослідження мікроданих Е. Дітон зумів довести, що межа бідності не може бути однаковою для всіх держав і виражатися цифрою мінімального доходу. Розрахунок середнього доходу на людину не здатний відобразити реальну ситуацію, зокрема й тому, що діти споживають значно менше продуктів, ніж дорослі. При цьому в країнах із високим рівнем народжуваності діти становлять більшу частину населення, занижуючи середньостатистичну суму доходу на громадянина, яку в науковій спільноті зіставляли з потребами дорослої людини й некоректно оцінювали рівень бідності. З легкої руки Е. Дітона мікроекономічні дослідження бідності й добробуту на основі даних домогосподарств стали популярними в діяльності міжнародних організацій (таких, як Світовий банк) і активно застосовуються фінансово-економічними блоками урядів багатьох країн.

У спільному з іншим нобелівським лауреатом Д. Канеманом дослідженні «Високі доходи покращують оцінку життя, але не емоційний добробут» Е. Дітон на основі аналізу опитувань 450 тисяч американців дійшов висновку, що зростання рівня доходів і освіти підвищують самооцінку якості власного життя респондентами, але лише частково покращують їхній емоційний стан. Чому не сповна? Співавтори доводять: після досягнення суми річного доходу в 75 тисяч доларів США попередній зв'язок

між зростанням доходів і відчуттям щастя пропадає. «Високі доходи приносять задоволення життям, але не дарують щастя; тоді як низькі доходи асоціюються з низькою оцінкою життя і з пригніченим емоційним станом», – підсумовують нобелівські лауреати.

Неочікуваним для самого вченого відкриттям, яким він ділиться у статті «Фінансова криза і добробут Америки», став прямий зв'язок між відчуттям добробуту американців і динамікою індексу акцій *S&P500*, хоча більшість жителів США не володіють портфелями відповідних цінних паперів. Е. Дітон пояснює виявлену залежність тим, що індекс *S&P500* був найяскравішим індикатором стану колективної свідомості під впливом новинного тла й нагнітався засобами масової інформації. Для нас, українців, аналогічним тригером економічного добробуту досі слугує курс гривні стосовно долара.

Ще одна наукова публікація нобеліанта «Дві головоломки про щастя» є щедрою на парадоксальні результати. Зокрема, що релігійнішим є населення штату, то вище відчуття добробуту в його жителів, а також... рівень соціальних патологій: злочинності, паління, розлучень, венеричних захворювань і підліткової вагітності. Е. Дітон пояснює цей парадокс тим, що висока релігійність у неблагополучних регіонах США є скоріш не причиною, а наслідком, своєрідною реакцією на вороже середовище.

Ще один його цікавий висновок полягає в тому, що дедалі вища гендерна автономія жінок асоціюється зі зниженням їхньої оцінки власного добробуту. У цьому контексті на запитання: чи приносить ваша свобода щастя? – більшість жінок декларують вищий рівень задоволеності життям, ніж у разі запитання без фокусування уваги на гендерній рівності. Не менш парадоксальним є його узагальнення про те, що сімейні пари, які мають дітей, демонструють нижче задоволення життям, ніж їхні бездітні колеги, хоча завжди запевняють дослідників, що діти приносять їм щастя і радість.

Своєрідним етапним підсумком дослідницької діяльності лауреата є книжка «Велика втеча: здоров'я, багатство і походження нерівності» (2013 р.). У ній панорамно викладена історія покращення здоров'я і матеріального добробуту людей в Америці та світі в цілому з давніх часів до наших днів. Під «великою втечею» автор розуміє «втечу від бідності й хвороб». Її вже успішно здійснили деякі народи, більшість країн світу продовжують цей процес, а певна кількість менш вдалих лише збирається його розпочати.

Аналізуючи історію та масштаб світового прогресу, а також його основні підвалини, Е. Дітон стверджує, що зниження високої смертності було лише поверхово пов'язане з порятунком від бідності. На Заході основою по-

кращення здоров'я було не зростання особистого добробуту. Безпосередні причини – це насамперед покращення комунальних послуг – таких, як водопостачання й каналізація.

На думку нобеліанта, за останні 50 років на запитання: «Чи характеризуються країни, що швидко розвиваються, такими самими темпами зниження дитячої смертності?» досить чітко можна відповісти: «Ні». На шляху до прогресу, зазначає автор, в ім'я міжнародного контролю над зростанням населення організовувалися зовсім не обов'язкові надливі дії. Це свідчить про ще одну велику втечу: всі країни вибралися з мальтузіанської пастки доіндустріальної епохи, коли зростання населення зазвичай пов'язувалося з меншими доходами та гіршим станом здоров'я.

У книжці деталізовано рекомендації політикам для допомоги найбільш біднішим верствам світового населення. Виявляється, не завжди допомога йде на користь, тому запропоновано скоротити бюджети для її надання. Е. Дітон стверджує, що фінансова допомога може не сприяти зростанню. Приміром, щедра допомога насправді стає перешкодою на шляху розвитку, вона розбещує інституційні системи, даючи можливість керівникам держав правити без підтримки населення, оскільки відпадає необхідність наповнювати бюджет відповідними податками. Водночас автор підтримує деякі види допомоги й способи її надання – зокрема, фінансування розвитку нових технологій, включаючи, наприклад, виробництво ліків. Він також визнає, що «зовнішня допомога врятувала мільйони життів у найбідніших країнах», особливо завдяки зниженню рівня дитячої смертності від інфекційних захворювань. Однак роль допомоги навіть у медичній сфері є обмеженою, бо вона не сприяє створенню базових систем охорони здоров'я і його розвитку.

Справді, складно довести, що загалом допомога приносила користь економічному зростанню бідних кра-

їн. На думку Е. Дітона, інші, потужніші, інструменти світової політики, наприклад, ті, які стосуються міграції, лібералізації торгівлі, реформ, субсидій, значно краще сприяють такому зростанню. Необхідно визнати, що в минулому багато коштів, можливо, більша частина наданої допомоги, було витрачено марно. Втім, зовсім не очевидно, що допомога спричинятиме переважно негативний вплив на розвиток. Недавній аналіз, проведений співробітниками МВФ, довів: у бідних країнах з нерозвиненими інститутами допомога справді заміною податковим надходженням приблизно один до одного, але в середньому в країнах-отримувачах кожний долар технічної допомоги знижує податки лише на дев'ять центів. Також є факти, що навіть у країнах зі слабкою системою управління зовнішня підтримка іноді забезпечує позитивні зрушення, зокрема сприяє створенню елементарної системи охорони здоров'я. Наприклад, за період з 2004 по 2010 рік середня тривалість життя в Афганістані збільшилася з 42 до 62 років. Значною мірою цього досягнуто завдяки програмі, що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку. Її впровадження Міністерством охорони здоров'я дало такий результат: 90 відсотків населення країни отримало доступ до базових медичних послуг.

Тож, попри численні прорахунки в процесі надання допомоги, ця діяльність потрібна не згортали чи скорочувати, а реформувати та продовжувати. Заради мільйонів людей, котрим удалося врятувати життя завдяки цій допомозі. Також варто згадати й про успішні проекти в багатьох секторах економіки різних країн. Такі реформи в поєднанні з лібералізацією міграційної політики та створенням рівних умов у сфері торгівлі могли б допомогти ще мільйонам людей здійснити велику втечу від злиднів і хвороб, про які так добре говорить тепер уже нобелівський лауреат Е. Дітон у своїй книжці та дослідженнях.